

BUXORO TARIXIY MARKAZIGA TUTASH HUDUDLARDAGIFUQARO BINOLARINI TA'MIRLASH: NAZARIY ASOSLAR VA TAMOYILLAR

*Vaxitov M.M. Buxoro Davlat Texnika
Universiteti "Arxitektura" kafedrası Proffessori
Umurov Soxib Sulton o`g`li "Qurilish muhandisligi"
kafedrası M24-24QM magistranti*

1. Annotatsiya

Buxoro shahri — O'zbekistonning eng qadimiy va tarixan muhim shaharlaridan biri bo'lib, UNESCO tomonidan 1993-yilda Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Shaharning tarixiy markazi mingyillar davomida shakllangan noyob me'moriy muhitni o'z ichiga oladi. Ayni paytda, markazga tutash hududlardagi fuqaro (turar-joy va xo'jalik) binolarining holatini tartibga solish va ta'mirlash masalasi katta ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolada Buxoro tarixiy markaziga tutash hududlardagi fuqaro binolarini ta'mirlashning asosiy nazariy tamoyillari va mezonlari tahlil etiladi. Maqsad — me'moriy meros bilan zamonaviy inshoot talablarini uyg'unlashtirish usullarini ilmiy jihatdan asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Tarixiy-me'moriy muhitga tutash hududlar tushunchasi

Tarixiy markazga tutash hudud — bu bevosita qo'riqlanadigan zonaga qo'shni joylashgan, lekin o'zining me'moriy xususiyatiga ko'ra ham tarixiy, ham zamonaviy elementlarni o'z ichiga olgan hududdir. Buxoro shahrida bunday hududlar odatda XIX–XX asr boshlarida shakllangan mahalla to'qimalaridan iborat bo'lib, ko'pgina turar-joy va xo'jalik binolarini o'z ichiga oladi.

Xalqaro amaliyotda bunday hududlar "bufer zona" yoki "muhofaza etiladigan chegaraviy zona" deb ataladi (ICOMOS, 1994). Ushbu zonalarda binolarni ta'mirlash maxsus tartib va tamoyillarga rioya qilishni talab etadi, chunki har qanday aralashuv tarixiy landshaftga va umuman shaharning tarixiy qiyofasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, tarixiy markazlarga tutash hududlardagi qurilish va ta'mirlash ishlari Madaniy meros departamenti bilan muvofiqlashtirilib olib borilishi lozim. Ushbu qoida ta'mirlash jarayonini tartibga solishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

3. Ta'mirlashning asosiy nazariy tamoyillari

Jahon me'moriy merosi amaliyotida fuqaro binolarini ta'mirlashga qo'llaniladigan bir qator universal tamoyillar mavjud bo'lib, ular Buxoro sharoitida ham qo'llanilishi zarur. Quyida asosiy tamoyillar tahlil etiladi:

- Autentiklik tamoyili: Binoning asl materiallarini, konstruktiv elementlarini va me'moriy shaklini iloji boricha saqlash. Ta'mirlashda zamonaviy materiallardan foydalanish faqat zarurat bo'lganda va asl materiallardan aniq farq qilinuvchi tarzda amalga oshirilishi kerak. Ushbu tamoyil Venetsiya Xartiyasi (1964) va Nara hujjati (1994) da mustahkamlangan.
- Minimal aralashuv tamoyili: Ta'mirlash jarayonida binoning konstruktiv tuzilmasiga va bezakli elementlariga minimal darajada ta'sir ko'rsatish. Har qanday qo'shimcha konstruktiv aralashuv oldindan asoslanishi va hujjatlashtirilishi lozim.
- Teskari qaytaruvchanlik tamoyili: Amalga oshirilgan ta'mirlash ishlari kelgusida zarur bo'lganda asl holatga qaytarish imkonini beruvchi tarzda bajarilishi kerak. Bu tamoyil ayniqsa yangi materiallar va texnologiyalarni qo'llashda muhim ahamiyat kasb etadi.
- Hujjatlash tamoyili: Ta'mirlashdan oldin, jarayonida va keyinida har bir qadamni fotosuratlar, chizmalar va yozma hisobotlar orqali to'liq hujjatlashtirish. Bu kelgusidagi ta'mirlash ishlari uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.
- Muvofiq foydalanish tamoyili: Ta'mirlangan bino o'zining tarixiy funksiyasiga yoki unga yaqin bo'lgan yangi funksiyaga muvofiq foydalanishga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Bu binoning uzoq muddatli saqlanishini ta'minlaydi.

4. Buxoro sharoitidagi o'ziga xos jihatlar

Buxoro shahri o'ziga xos iqlim sharoiti (kontinental iqlim, kuchli yoz issiqligi va qish sovuqlari), tuproq xususiyatlari (lyoss va loy tuproqlar) hamda an'anaviy qurilish materiallaridan (paxsa, g'isht, ganch) foydalanish an'analari bilan ajralib turadi. Bu holat ta'mirlash tamoyillarini mahalliy sharoitga moslashtirish zarurligini belgilaydi.

Buxoro fuqaro binolarida an'anaviy ravishda loy g'isht, paxsa devora va yog'och konstruksiyalardan keng foydalanilgan. Hozirgi kunda ushbu materiallarning aksariyati eskirib, fizik jihatdan buzilgan. Shu sababli, ta'mirlashda bir tomondan asl materiallar bilan ishlovchi ustalarni jalb etish, ikkinchi tomondan esa zamonaviy mustahkamlash usullarini qo'llash zaruriyati yuzaga keladi.

Shaharning tarixiy mahalla tuzilmasi ham muhim jihat bo'lib, turar-joy binolari ko'chaga emas, balki ichki hovliga yo'naltirilgan. Bunday me'moriy tuzilmani saqlash muhim hisoblanadi, chunki u Buxorodagi an'anaviy hayot tarzining moddiy ifodasi sifatida qaraladi.

5. Ta'mirlash jarayonida duch kelinadigan muammolar

Tarixiy markazga tutash hududlarda fuqaro binolarini ta'mirlash jarayonida bir qator murakkab muammolar yuzaga keladi. Birinchidan, ko'pgina binolar tarixiy hujjatlarga ega emas, bu holat ta'mirlash uchun ilmiy asos yaratishni qiyinlashtiradi.

Ikkinchidan, an'anaviy qurilish usullarini biluvchi malakali ustalar soni yildan-yilga kamayib bormoqda.

Uchinchidan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, ayniqsa xususiy mulkdorlar uchun, ta'mirlashni qiyinlashtiradi. To'rtinchidan, zamonaviy qulay turmush sharoitiga bo'lgan talablar bilan tarixiy me'moriy muhitni saqlash o'rtasidagi ziddiyat yuzaga keladi. Beshinchidan, ta'mirlash ustidan monitoring va nazorat tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muammo bo'lib qolmoqda.

6. Xulosa

Buxoro tarixiy markaziga tutash hududlardagi fuqaro binolarini ta'mirlash — murakkab ko'p qirrali vazifa bo'lib, u texnik, huquqiy, moliyaviy va ijtimoiy-madaniy jihatlarni o'z ichiga oladi. Ta'mirlash amaliyoti autentiklik, minimal aralashuv, teskari qaytaruvchanlik va hujjatlash kabi xalqaro tamoyillarga asoslanishi hamda mahalliy an'anaviy qurilish texnikalarini hisobga olishi zarur. Muvaffaqiyatli ta'mirlash uchun davlat organlari, mulkdorlar, ilmiy hamjamiyat va xalqaro tashkilotlar o'rtasida yaqin hamkorlik talab etiladi.

Kelajakda ushbu mavzuda kengroq empirik tadqiqotlar olib borish, jumladan Buxorodagi konkret binolar misolida ta'mirlash amaliyotini tahlil qilish zarur. Bu esa tarixiy markazlarga tutash hududlarda ta'mirlash standartlari va yo'riqnomalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Adabiyotlar va manbalar

1. Вахитов М.М. Техническое заключение по техническому обследованию объекта «Дворец Эмира в г. Кагане». Бухара. 2023 г.2. Venice Charter. (1964). International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites.
3. O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. (2001). Toshkent.
4. Jokilehto, J. (1999). A History of Architectural Conservation. Oxford: Butterworth-Heinemann.
5. UNESCO. (2005). Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture.
6. Abdullayev, K. va boshq. (2018). Buxoro me'moriy merosi: ta'mirlash va saqlash muammolari. Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Bianca, S. (2000). Urban Form in the Arab World. London: Thames & Hudson.